

АГРАРНА БЕЗПЕКА: СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** На основі аналізу тенденції розвитку аграрного сектору економіки України, суперечностей між процесом капіталізації сільського господарства та необхідністю вирішення актуальних соціальних та екологічних проблем на селі доводиться необхідність розширення трактування продовольчої безпеки до безпеки агроекономічних систем. Акцентовується увага на відновленні міжгалузевих відтворювальних пропорцій, зміні в структурі кінцевого споживання на користь аграріїв, що повинно стати пріоритетом розвитку агроекономічних систем та сприятиме національній безпеці.*

***Ключові слова:** національна безпека, економічна безпека, аграрна безпека, продовольча безпека, агроекономічна система, аграрна політика, пріоритети розвитку.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин та посилення децентралізації управлінських функцій держави істотно знизили ступінь результативності аграрного сектору економіки України, що неоднозначно відобразилось на ефективності господарювання суб'єктів аграрних ринків та соціальному стані села. На разі адміністративні, територіально-виробничі агроорієнтовані комплекси яким була характерна певна цілісність об'єктів державного регулювання потребують розробки та впровадження послідовної та ефективної аграрної політики. Така політика може бути результативною тільки при застосуванні принципово нової методології виявлення та оцінки пріоритетів розвитку агроекономічних систем; оснований на поєднанні продуктового, ресурсного (структурного) та соціального підходів, що сприятиме забезпеченню аграрної безпеки держави. Досвід перманентних аграрних реформ які проводились в незалежній Україні протягом більше 20-ти років під гаслом критики гігантоманії та штучної колективізації сільського господарства за радянських часів показує, що диференціація в рівнях розвитку аграроорієнтованих регіонів, соціальних груп населення не зменшилась, а навпаки посилилась, поглибилися процеси монополізації галузі, що сприяло формуванню зверхвеликихагрохолдингів, викликало нову хвилю фіскальних вилучень національного доходу заробленого селянами на користь посередників та інших домінуючих галузей. Наслідком таких змін є зниження

конкурентоздатності та ефективності аграрного сектору, деградація його ресурсного потенціалу, посилення імпортозалежності в умовах зростаючої глобалізації, загострення соціальних та екологічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок вітчизняних та зарубіжних вчених В. Андрійчука, І. Буздалова, В. Власова, В. Галушко, П. Гайдуцького, В. Гейця, О. Гудзинського, Р. Гомерова, М. Дем'яненка, А. Діброви, Т. Жослінга, Й. Завадського, Б. Кваснюка, С. Кваші, О. Крисального, І. Лукінова, Ю. Лупенка, М. Маліка, О. Могильного, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Скидана, В. Юрчишина та інших науковців було зроблено для системної оцінки соціально-економічних трансформацій, визначення напрямів розвитку сільського господарства, пріоритетів аграрної політики. Разом з тим, ряд важливих аспектів самоорганізації та саморозвитку агроекономічних систем, захисту аграрного сектору від внутрішніх і зовнішніх загроз, концептуального удосконалення державного втручання в аграрну сферу залишаються дискусійними і потребують уточнення.

Мета статті. Виявлення та обґрунтування пріоритетів розвитку аграрного сектору економіки України, що забезпечить стійкість функціонування агроекономічних систем та сприятиме аграрній та національній безпеці країни.

Виклад основного матеріалу. Стабільність та добробут суспільства, забезпечення потенціалу розвитку країни на тривалий історичний період визначається як її національна безпека. Національна безпека передбачає захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави у всіх сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз.

З утворенням незалежності в Україні гостро постало питання захисту національних інтересів в зв'язку з чим у 1997 році було розроблено «Концепцію національної безпеки України» [1], де було виявлено об'єкти та принципи її забезпечення, визначено пріоритети державної політики національної безпеки. Теперішні стратегічні цілі, завдання, механізм узгодження інтересів особи, суспільства та держави висвітлено у «Стратегії національної безпеки України» від 2 лютого 2007 року [2]. Стратегія

передбачає, що основною складовою національної безпеки є економічна безпека – стан національної економіки який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатен задовольняти потреби особи, суспільства та держави [3]. Економічна безпека країни є запорукою, фундаментом національної безпеки, гарантуючи їй стійкість через баланс макроекономічних відтворювальних пропорцій, узгодженість фінансових, інвестиційних, науково-технологічних, енергетичних, продовольчих, соціальних та зовнішньоекономічних інтересів.

Більшість економістів при оцінці ступеня економічної безпеки використовують системний підхід будуючи ієрархічну структуру захисту інтересів на рівні держави, регіону, галузі, окремого підприємства, як сукупність систем і підсистем які мають комплементарний характер взаємозв'язку [4, с. 11].

Світовий та вітчизняний досвід показує, що сільське господарство в агроорієнтованій економічній системі займає особливе місце і визначає ступінь економічної безпеки країни. Виключно важлива роль, яка відведена сільському господарству в економіці країни обумовлена необхідністю виробництва безпечних і доступних продуктів харчування, як основи життєдіяльності людини та її відтворення, виробництва якісної сировини для більшості галузей економіки, масштабом використання природно-ресурсного потенціалу та соціального капіталу.

Україна традиційно вважалась і вважається аграрною країною. На сьогодні продукція сільського господарства майже на 70% забезпечує роздрібний товарообіг країни, а власне продукція галузі це 40% від обсягу ВВП [5, с. 116]. Позитивна динаміка розвитку галузі зберігається і в останні роки, так в 2011 році намолочено 56,7 млн. тон зерна, що є найвищим показником за всі роки ведення сільського господарства на українській землі, валова продукція сільського господарства склала 118,1 млрд. грн., експортовано аграрної продукції на 13,1 млн. доларів США, що на 28,4% більше порівняно з 2009 роком, в 2011 році податків до зведеного бюджету підприємства галузі

сплатили на 64,4 % більше ніж 2009 р., у перше за десять років призупинено падіння виробництва молока та розпочався його приріст. Нова аграрна реформа розрахована до 2020 року планує «перетворити сільське господарство України на високоефективну, конкурентоспроможну на внутрішньому і зовнішньому ринках галузь економіки, гарантування продовольчої безпеки країни, створення економічної основи для забезпечення соціально-економічного розвитку українського села». У зв'язку з цим, в Україні очікується до 2020 року зниження собівартості сільськогосподарської продукції на 3-9 %, зростання обсягів валової с/г продукції в 1,6 разів, збільшення експорту продовольства 2,8 рази, податкових надходжень в 2,4 рази [6].

Разом з тим, виключно особлива роль сільського господарства в національній економіці не дала і не дає гарантій захисту від несприятливих чинників і загроз суб'єктам економічних систем різних рівнів ієрархії. Оцінюючи агроорієнтовану економіку, як систему, ми виходили з того, що це є складна упорядкована сукупність соціально-економічних відносин та видів господарської діяльності аграрного сектору економіки метою якої є не тільки задоволення потреб суспільства в агропродовольчих благах, але і забезпечення стійкості, збалансованості, розвитку та саморозвитку її складових. Системний підхід дозволяє дослідити специфіку функціонування агроекономічних систем в галузевому і територіальному розрізах, показати ступінь агрегованості та упорядкованості її елементів, особливості протікання економічних процесів в аграрному секторі на основі діючих відносин власності, організаційно-правових форм господарювання, економічних інститутів. В структурно-функціональному розрізі, на нашу думку, агроекономічна система це органічна, цілісна та динамічна єдність простих та складних виробничо-господарських одиниць та їх сукупностей, які поряд зі своєю основною виробничою функцією виконують ряд специфічних, але не менш важливих соціальних та екологічних функцій утворюючи розгалужену та багаторівневу структуру, яка має властивості, як стійкості так і мінливості.

За складністю функціонування та характером еволюції агроекономічну систему багато в чому можна прирівняти до біологічної, перш за все тому, що на висококонкурентному аграрному ринку діють жорсткі закони виживання, ця система менш стійка чим природна, але має значний потенціал до управління ефективністю. Ми вважаємо, що зниження показників стійкості та ефективності агроорієнтованої економіки в сучасних умовах пов'язане з тим, що це найбільш вразлива галузь до наслідків глобалізації аграрних ринків, проблем інтеграції агровиробників, ускладнення виробничої та соціальної інфраструктури, погіршення фінансового обслуговування, недосконалості страхування ризиків.

Особливою формою взаємодії між економічними процесами господарюючих суб'єктів є мультифункціональна агроекономічна система регіонального рівня, яка має цільову функцію задоволення потреб населення та суміжних галузей в продукції та сировині, має вхідний елемент, сукупність ресурсного потенціалу та соціального капіталу, наявність власне процесу виробництва та вихідний – продукція. Функціонування та розвиток сучасної регіональної агроекономічної системи повинно базуватись на сукупності принципів, які враховують рівень економічного розвитку, значення інститутів управління ринком, шкалу суспільних та соціальних пріоритетів, можливості адаптації до внутрішніх і зовнішніх загроз. Систематизація принципів функціонування агроекономічних систем обумовлена необхідністю розробки і впровадження механізму аграрної безпеки основними складовими якої є продовольча безпека, безпека ресурсного потенціалу, фінансова, енергетична, інноваційна, зовнішньоекономічна та соціальна захищеність. Вище наведена систематизація дозволить науково обґрунтувати прогнозування розвитку агроекономічних систем, удосконалити механізм розробки загальнонаціональних та регіональних цільових програм з позицій посилення їх соціальної спрямованості.

Особливо актуального значення набуває, в агроекономічних системах, необхідність соціального захисту населення, як вважає небезпідставно патріарх агроекономічної науки В. Юрчишин «Однією з визначальних основ

прорахунків, невдач, помилок і втрат пострадянських аграрних перетворень стала їх послідовна асоціальність»[7, с. 46]. Ця асоціальність викликала ситуацію в наслідок якої «...глибоко порушено властивий Україні спосіб сільського життя, спричинено все охоплені деградаційні процеси на селі, його соціальне зубожіння, згубну за масштабами міграцію сільського населення, в тому числі за межі країни без сподівань повернення в неї» [7, с. 45].

Ототожнення поняття «аграрна безпека» з поняттям «продовольча безпека» як в нормативно-правових актах, так і в науковій літературі порушує причинно-наслідковий зв'язок в дослідженні агроекономічних систем. Не можна отримати позитивний результат на виході з системи ігноруючи і недооцінюючи роль і значення вхідних факторів ресурсного і соціального потенціалу, про це свідчить хоча б тенденція до збільшення площ під генномодифікованими культурами в світі з 1998 р. по 2010 р. в 6 раз [8, с. 16].

Таким чином, під аграрною безпекою слід розуміти такий рівень соціально-економічного рівня агроекономічних систем який забезпечить стійкість і збалансованість всіх складових незалежно від впливу факторів та ризиків внутрішнього та зовнішнього середовищ.

Висновки. Економічний розвиток аграрного сектору економіки забезпечить досягнення основних цілей макроекономічної політики, сприятиме підвищенню життя рівня населення. Джерела такого розвитку закладені переважно на мезорівнях функціонування агроекономічних систем, тому особливо важливим є обґрунтований вибір пріоритетів аграрної політики. Ми вважаємо, що прийняття Національного пріоритетного проекту по розвитку аграрного сектору України слугуватиме вирішенню суперечностей та проблем як галузевого так і територіального рівня, дозволить максимально використати ресурсний потенціал агроекономічних систем та резерви її зростання. В такому проекті зміст продовольчої безпеки повинен бути розширений до аграрної, що забезпечить реалізацію інтересів не лише споживача продовольчої продукції, але і учасника соціально-економічних відносин на селі, сприятиме розвитку продуктивних сил та ефективному відтворенню ресурсного потенціалу

аграрного сектору, відновленню національних культурно-історичних та соціально-політичних цінностей.

Література

1. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. №3/97-ВР // Голос України. – 1997. – 4 лютого.
2. Про Стратегію Національної безпеки України: указ Президента України від 2 лютого 2007 р. №105/2007 // Офіційний вісник України. – 2007. – №11. – ст. 389.
3. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>.
4. Ткачук В.І., Прокопчук О.А., Яремова М.І. Економічна безпека та стійкість сільськогосподарських підприємств. – Житомир: Волинь. – 2013. – С. 11.
5. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник / С.В. Мочерний // – К.: Видавничий центр «Академія». – 2001. – 656 с.
6. www.minagro.gov.ua.
7. Юрчишин В.В. Селяни України: про себе і про них. / В.В. Юрчишин // – К.: – 2011. – С. 45-46.
8. Зінчук Т.О. Кон'юнктура та перспективи розвитку світових аграрних ринків. Монографія / Т.О. Зінчук, І.М. Волкова, О.М. Варченко, В.Є. Данкевич// – К.: Центр учбової літератури. – С. 16.

Summary

The article examines the need of the introduction of a balanced and systematic approach to the development and realization government agricultural policy priorities aimed at protecting the domestic market through mechanisms that appropriate international principles and standards. Determined directions of forming competitive, export-oriented agricultural production through efficient use of land, labor, intellectual, material and financial resources, innovation, increased productivity and quality of products and creating favorable conditions to attract public and private investment in agriculture of Ukraine that will promote agricultural safety in the country.

Objective need to identify priorities for the development of the agricultural sector in a market economy caused by unique features that are inherent the industry, its place and importance in ensuring the national security of the country and society. In the article it is proved that the negative effects of instability internal and external environment have a significant effect on the parameters of agricultural production. Challenges to be much more complex crises that periodically arise in the development of national and world economy. This requires deeper research to enhance the role of the state in regulating the development of agro economic system to prevent and avoid possible threats to promote the sustainable development agriculture in the long term.

The author argues that during the years of reforms in Ukraine failed to significantly increase the efficiency of agricultural production, to make technological upgrading and implement an innovative model of the industry. Management decisions of the state in agricultural production, as the domestic practice of recent years is not consistent and effective, which ultimately can not achieve the desired financial and economic performance of the industry and satisfy fully the demands of society. This condition is caused by rapid variability of the environment, the lack of practical experience making decisions in market conditions of insufficient scientific support and evidence that an integrated system of agricultural safety in Ukraine is not yet formed.